

تاریخی مسطور است.
 علامه به سال ۷۲۶ درگذشت و در جوار آرامگاه
 حضرت امیرالمؤمنین به خاک سپرده شد^۱.

قواعد الاحکام

علامه به درخواست فرزندش فخرالمحققین،
 خلاصه نظرات و فتاوی خود را در کتابی نوشت و آن را
 «قواعد الاحکام فی معرفة الحلال و الحرام» نام نهاد و در
 دیباچه آن وصیتی درخشان به فرزند خود آورد. این کتاب
 شامل تمامی ابواب فقه است و همواره مطمع نظر علما
 بوده و حدود سی شرح و حاشیه بر آن نوشته شده است.
 این کتاب نسخه‌های خطی متعددی دارد که
 مهمترین آنها عبارتند از:

۱. تأسیس الشیعه، ص ۲۷۰؛ النوائد الرضویه، ص ۱۲۶ و مقدمه ارشاد الازدهان.

حدود پنج سال از انتشار کتاب جامع المقاصد
 می‌گذرد. با اعتقادی که به نقش انتقاد سازنده دارم،
 بر آن شدم تا این مقاله کوتاه را بنویسم و در آن اهمیت
 این دو کتاب (شرح و متن)، زندگانی اجمالی مؤلفان
 آنها، روش تألیف و تحقیق آنها را به اختصار بیان کنم.

آشنایی با نویسندگان و نوشته‌هایشان

ابومنصور، حسن بن یوسف بن علی بن مطهر،
 معروف به علامه حلی، که در روزگار خود زعامت
 علمی تشیع را بعهدده داشت.

او در حله سال ۶۴۸ متولد شده در همان جا پرورش
 یافت؛ و دانش اندوخت و در خردسالی به درجه اجتهاد نائل آمد.
 از محضر درس خارج او پانصد مجتهد برخاستند.
 تألیفات او را در زمینه‌های مختلف تا یکصد و یک اثر نقل کرده‌اند.
 علامه نقشی بسزا در شیعه ساختن سلطان خدابنده
 اولجاتیو داشت که داستان آن معروف و در کتابهای

پس از شاه اسماعیل، پسرش شاه طهماسب به جای پدر نشست و محقق را مجدداً به ایران فراخواند و درباره اش منشوری صادر کرد و به او لقب «نائب الامام» داد و از امیران و عالمان خواست تن به اطاعت او داده پاسدار فرمانهایش باشند. در این دوران محقق سفری به ایران کرد و به عراق بازگشت و در سال ۹۴۰ در نجف اشرف رخت از جهان بریست و در همان شهر به خاک سپرده شد.

جامع المقاصد

این کتاب شرح قواعد الاحکام از ابتدای کتاب تا بخشی از کتاب النکاح است که در زمان شاه طهماسب، محقق آن را نوشته و در جمادی الاولی سال ۹۳۵ در نجف به پایان رسانده است. لیکن ملای اصفهانی در تعلیقه اش بر کتاب امل الآمل تاریخ تحریر کتاب را سال ۹۷۰ بیان می کند که خطاست، چه آنکه شارح به سال ۹۴۰ از دنیا رفته است.

این شرح از مهمترین کتابهای فقهی و از منابع عظیم استنباط فقیهان به شمار می رود و از نمونه های کامل نثر علمی و دقت فقهی است.

از آن جا که محقق نتوانسته بود همه کتاب را شرح کند، ملا بهاءالدین محمد بن تاج الدین اسد بن حسن اصفهانی معروف به فاضل هندی (۱۰۶۲ - ۱۱۳۵) کار محقق را پی گرفت و شرح کتاب را به پایان رساند و شرح خود را «کشف اللثام والابهام عن کتاب قواعد الاحکام» نام نهاد. کشف اللثام شرحی متوسط و تقریباً مختصر است، لیکن فاضل پس از اتمام این شرح مجدداً به شرح قواعد از آغاز پرداخت و توانست ابواب طهارت، صلاة و حج این کتاب را به تفصیل شرح کند و در آن همه اقوال

نسخه کتابخانه سید حسن صدر که در تاریخ ۱۴ ربیع الاول سال ۷۰۶ نوشته و بر مؤلف خوانده شده است. و در آن اجازه مؤلف به کاتب آمده است.

نسخه دانشگاه تهران شماره ۱۲۷۳ به خط علی بن محمد نیلی که در ۲۴ جمادی الآخر سال ۷۰۹ نوشته شده است.

نسخه کتابخانه مدینه العلم در شهر مقدس کاظمین شماره ۱۲۰ به خط محمد بن محسن ساروقی در سال ۷۱۳.

نسخه کتابخانه مدرسه فیضیه که جزء اول آن را محمد بن بنی نصر در ۱۴ محرم سال ۷۱۷ جزء دوم آن را محمد بن محمد در ۱۱ ربیع الثانی سال ۷۱۷ نوشته است.^۱

محقق کرکی

علی بن الحسین بن عبدالعالی العلامی الکرکی العاملی، ملقب به محقق کرکی، محقق ثانی، مروج مذهب و خاتم المجتهدین، در حدود سال ۸۶۸ در «کرک نوح» زاده شد و در همان جا پرورش یافت و دانش آموخت و آنگاه برای دانش اندوزی به مصر، دمشق و بیت المقدس مسافرت کرد و از عالمان آن خطه ها استفاده کرد و از آنان اجازات متعدد دریافت کرد. سپس به سال ۹۰۹ به عراق هجرت کرد و مقیم نجف شد و به تعلیم و تعلم پرداخت تا آن که سلسله صوفیان در ایران پا گرفت و شاه اسماعیل از عالمان شیعی عرب برای نشر و ترویج تعالیم اهل بیت علیهم السلام در ایران دعوت کرد. محقق در پاسخ به این دعوت به سال ۹۱۶ به ایران آمد و سرپرستی فعالیتهای دینی در ایران را به عهده گرفت. پس از مدتی ایران را ترک کرده به عراق بازگشت و تا زمان مرگ شاه اسماعیل در سال ۹۳۰ همچنان در آن دیار ماندگار شد

۱. رک: اعیان الشیعه، ج ۵، ص ۴۰۴؛ الخلاصة، ص ۴۸؛ الذریعه، ج ۶، صص ۱۶۹، ۱۷۲، و ج ۱۳، ص ۲۲۴؛ جلد ۱۴، ص ۱۷، ۲۵، ۲۶، ۳۸ و ج ۱۷، صص ۱۷۶ و ۱۷۷؛ روضات الجنات، ج ۲، ص ۲۷۳ و ریاض العلماء، ج ۱، ص ۳۶۷.

و ادله را ذکر نماید. این شرح در سال ۱۱۰۵ به پایان رسید و در سال ۱۲۷۱ در دو جلد چاپ شد.^۱

جامع المقاصد برای اولین بار در ایران در قطع رحلی و در یک مجلد بدون صفحه شمار و سال نشر با طبع حجری به چاپ رسیده است. چاپ دوم و سوم در سال‌های ۱۲۷۲ و ۱۲۷۸ با خصوصیات قبلی صورت گرفت. سپس این کتاب در دو جلد در قطع رحلی چاپ شد و در پایان جلد دوم آن چه مربوط به کتاب قواعد بود بدان افزوده شد.^۲ پنجمین چاپ آن پس از تحقیق و حروفچینی در سال ۱۴۰۸ ق توسط مؤسسه آل البیت علیهم السلام لاحیاء التراث صورت گرفت.

از این کتاب نسخه‌های خطی متعدد در کتابخانه‌های جهان موجود است از جمله در کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی (قده) (نه نسخه)؛ کتابخانه آستان قدس رضوی (بیست و چهار نسخه)؛ کتابخانه مسجد اعظم قم (سه نسخه)؛ کتابخانه آیت الله العظمی گلپایگانی (قده) (پنج نسخه)؛ کتابخانه مسجد گوهرشاد (سه نسخه)؛ کتابخانه مدرسه فیضیه (سیزده نسخه)؛ کتابخانه مجلس شورای اسلامی (یک نسخه) و ...

روش تألیف

کرکی هنگام نوشتن همه آثارش بویژه جامع المقاصد، حکم را آگاهانه و نقادانه به دست می‌گیرد و بدین صفت مشهور است. برای شناخت روش کرکی در تألیف به اختصار برخی از ویژگیهای قلمی او را برمی‌شماریم:

۱. دقت در تعبیر و دوری از واژه‌آرایی و استفاده از الفاظ مجازی و شیوه خطابی و ادبی؛ در نوشته‌های کرکی، هر واژه بار علمی خاص خود را دارد و هیچ کلمه‌ای صرفاً برای آراستن سخن آورده نشده است.

۲. روشی در تعبیر و اجتناب از تعقید و پیچیدگی.

از این روی اگر در برخی عبارات پیچیدگی و دشواری وجود دارد ناشی از دشواری مطلب و سختی مفهوم است.

۳. دوری از درازنویسی بیهوده و اکتفا به حداقل کلمات لازم برای بیان مقصود در غالب نوشته‌های کرکی مشهود است.

۴. ارتباط زایشی مناسب میان جملات قبل و بعد؛ بگونه‌ای که جملات قبلی زمینه جملات بعدی را فراهم می‌کند و جملات بعدی مکمل جملات پیشین است.

۵. پایبندی به اصول و قواعد ادبی و حفظ روابط دستوری.

۶. پیروی از شیوه نقلی در بررسی آیات و روایات و شیوه عقلی به هنگام استدلال و استقراء.

۷. کوشش برای توجیه و یافتن محملی درست در برابر آراء نادرست مندرج در کتاب قواعد.

شیوه تحقیق

امروزه شیوه تحقیق جمعی بسرعت جای خود را در میان مراکز تحقیقاتی باز کرده است، زیرا این کار موجب سرعت کار و پیشرفت امور است. در این شیوه گروهی کار مقابله متن با نسخه‌های خطی را به عهده می‌گیرند و گروهی مسئول استخراج آیات، روایات و اقوال و ادله می‌شوند و عده‌ای متکفل کار تقویم النص و تحریر نهایی کتاب می‌شوند. بدین ترتیب کتاب پس از گذر از مراحل متعدد و بازبینی نهایی راهی بازار می‌شود. گرچه کار لجنه‌ای دارای و پژوهی و محاسن بسیاری می‌باشد اما خالی از ضعف هم نیست؛ در این جا به

۱. الذریعه، ج ۱۸، ص ۵۶.

۲. فهرست کتابهای چاپی عربی، ص ۲۴۳.

التففس	التففس	۵	۱۵۵	۱
عليهم	عليهم	۱۴	۱۶۴	۱
ارتكاب	رتكاب	۸	۱۷۶	۱
للمطلوب	للمطوب	۲۱	۲۲۱	۱
لدینا	لدینا	حاشیه شماره ۱	۲۳۲	۱
واحدة	وحدة	۸	۲۶۲	۱
بائینی	ثائینی	۵	۳۲۰	۱
جعلت	جعلت	۸	۱۳۴	۲
نسجمها	نسجمها	۲۱	۱۶۴	۲
فکيف	فیکف	۱۷	۱۹۰	۲
یتدارکه	یتدراکه	۱۶	۲۷۱	۲
التکبیر	الکتبیر	۵	۲۹۶	۲
غیوبة	غیوبة	۲۱	۸۵	۳
المیقات	المیقات	۶	۱۱۰	۳
ویستجب	ویستجب	۱۸	۱۶۰	۳
عدوان	یدعدو إن	۵	۱۴۸	۴
ثفل	ثقل	حاشیه شماره ۵	۳۲۵	۴
وتسع	وتسع	۸	۱۸۲	۵
الکامة	الکرامة	حاشیه شماره ۲	۳۲۷	۵

خطاهای مربوط به استخراج:

صحيح	غلط	سطر	صفحه	جلد
۱۵۱	۵۱	حاشیه شماره ۳	۵	۲
۳۴۸	۲۴۸	حاشیه شماره ۱	۱۵۷	۳

خطاهای فنی:

ج ۳، ص ۷، حاشیه شماره ۳، سطر ۳، و من لم يطهر غلط آمده که صحیح آن لم یُسم لم يطهر می باشد. ج ۳، صفحات ۲۹۴ - ۳۳۰ به دلیل اشکالات چاپی برخی حواشی این صفحات روشن نیست.

***

ضعفهای عمده اشاره می کنیم:

الف: در تحقیق جمعی کارها بصورت «در زمانی» شکل می گیرد نه «همزمانی». هر کتاب پس از گذر از مرحله قبلی می تواند به مرحله بعد برسد و این شیوه موجب اتلاف وقت و کندی در انتشار کتاب می شود. گاه دیده می شود که مؤسسه ای سالها به استخراج آیات و اقوال یک کتاب می پردازد و آن گاه به دلایلی ادامه تحقیق متوقف می گردد. و بدین ترتیب عمرها و بودجه ها تلف می شود.

ب: در این شیوه هر گروه به کار خاص خود می پردازد و سالیان دراز وقت صرف آن کرده از کار گروه دیگر اطلاع چندانی ندارد. توانایی و قدرت افراد در این روش منجمد می شود و قدرت انعطاف آموزشی محققان از میان می رود و کاری برای رشد و ارتقای محققان صورت نمی گیرد. تا آن جا که محققانی که در قسمت تخریب سالها کار کرده است، از دیگر کارهای لازم برای تحقیق و مراحل آن کمترین آگاهی ندارد.

با وجود دقتی که مؤسسه آل البیت در تحقیق این کتاب به کار برده و نیروهای زبده ای برای تحقیق آن بسیج کرده است، اغلاط چاپی، استخراجی و فنی در این کتاب راه یافته است که در این جا برخی از آنها را می آوریم:

خطاهای چاپی:

صحيح	غلط	سطر	صفحه	جلد
یسمه	یسمه	۱۰	۶۹	۱
واكتافها	واكتافها	۳	۱۰۳	۱
المقنعة	القنعة	حاشیه شماره ۲	۱۱۶	۱